

AZƏRBAYCANDA DAVAMLI TURİZMİN İNKİŞAFI ÜÇÜN YAŞIL FİSKAL SİYASƏTİN MÜƏLLİF MODELİNİN FORMALAŞDIRILMASI

 İnci Mikayılova

Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: indgi.mammadova@gmail.com

Xülasə. Turizm sektorunun sürətli inkişafı iqtisadi gəlirlərin artması ilə yanaşı, enerji və su istehlakının çoxalması, tullantıların yaranması, təbii ehtiyatlara təzyiqin yüksəlməsi və karbon emissiyalarının genişlənməsi kimi ekoloji problemləri də aktuallaşdırır. Bu səbəbdən davamlı turizmin formalaşdırılması dövlətin maliyyə, vergi, investisiya və ekoloji siyasətinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsini tələb edir. Azərbaycanda yaşıl iqtisadiyyata keçid istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər turizm sektorunda da ekoloji məsuliyyətli idarəetmə və maliyyələşdirmə mexanizmlərinin tətbiqini zəruri edir. Elmi yanaşmada yaşıl fiskal siyasətin davamlı turizmin inkişafına təsir istiqamətləri sistemləşdirilmiş, beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan vergi güzəştləri, ekoloji ödənişlər, məqsədli subsidiyalar, güzəştli kreditlər, yaşıl istiqrazlar və dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizmləri təhlil edilmişdir. Bu alətlərin Azərbaycan turizm sektorunun institusional, iqtisadi və regional xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması imkanları müəyyənləşdirilmişdir. Tədqiqatın əsas elmi nəticəsi Azərbaycanda davamlı turizmin inkişafı üçün yaşıl fiskal siyasətin müəllif modelinin hazırlanmasıdır. Model institusional idarəetmə, fiskal təşviq alətləri, turizm müəssisələrinin yaşıl transformasiyası, nəticələrin qiymətləndirilməsi və geribildirim mexanizmi arasında funksional əlaqəyə əsaslanır. Vergi və maliyyə dəstəyinin enerji səmərəliliyi, suya qənaət, tullantıların idarə olunması, karbon emissiyalarının azaldılması və ekoloji sertifikatlaşdırma göstəriciləri ilə əlaqələndirilməsi təklif edilmişdir. Modelin tətbiqi yaşıl investisiyaların artırılmasına, turizm müəssisələrinin ekoloji məsuliyyətinin gücləndirilməsinə, resurslardan səmərəli istifadəyə, regional məşğulluğun genişlənməsinə və turizm xidmətlərinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə şərait yarada bilər. Nəticələrin yaşıl investisiyaların həcmi, enerji və su istehlakı, emissiya səviyyəsi, təkrar emal göstəriciləri, yeni iş yerləri və turist məmnunluğu əsasında qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulur. Təklif olunan model Azərbaycanın turizm siyasətində iqtisadi səmərəlilik, ekoloji dayanıqlılıq və sosial rifah arasında tarazlığın təmin edilməsinə yönəlmiş praktik mexanizm kimi təqdim olunmuşdur.

Açar sözlər: Azərbaycan, davamlı inkişaf, davamlı turizm, yaşıl fiskal siyasət, yaşıl investisiyalar.

FORMATION OF AN AUTHORIAL MODEL OF GREEN FISCAL POLICY FOR SUSTAINABLE TOURISM IN AZERBAIJAN

İnci Mikayılova
Baku State University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The rapid development of the tourism sector, while generating additional economic income, also increases energy and water consumption, waste generation, pressure on natural resources and carbon emissions. The formation of sustainable tourism therefore requires the coordination of governmental financial, taxation, investment and environmental policies. Azerbaijan's transition towards a green economy makes it necessary to introduce environmentally responsible management and financing mechanisms within the national tourism sector. The main channels through which green fiscal policy influences sustainable tourism development are systematised. Tax incentives, environmental charges, targeted subsidies, concessional loans, green bonds and public-private partnership mechanisms applied in international practice are examined.

Particular attention is given to the possibilities of adapting these instruments to the institutional, economic and regional characteristics of Azerbaijan's tourism sector. The principal scientific outcome is the development of an authorial green fiscal policy model designed to support sustainable tourism in Azerbaijan. The model is based on functional interaction among institutional governance, fiscal incentive instruments, the green transformation of tourism enterprises, performance assessment and a feedback mechanism. It proposes linking tax and financial support to measurable indicators of energy efficiency, water conservation, waste management, carbon-emission reduction and environmental certification. Implementation of the proposed model may stimulate green investment, strengthen the environmental responsibility of tourism enterprises, improve resource efficiency, expand employment in the regions and enhance the competitiveness of tourism services. The effectiveness of the model may be assessed through indicators such as the volume of green investment, energy and water consumption, emission levels, waste-recycling rates, the number of newly created jobs and tourist satisfaction. Pilot implementation in selected tourism regions, followed by gradual nationwide expansion, is considered appropriate. The proposed model is presented as a practical mechanism for achieving a balance between economic efficiency, environmental sustainability and social welfare within Azerbaijan's tourism policy.

Keywords: Azerbaijan, green fiscal policy, green investments, sustainable development, sustainable tourism.

1. Giriş

Qlobal iqtisadi inkişaf modelinin davamlılıq prinsipləri əsasında yenidən qurulması dövlətlərin iqtisadi siyasətində prioritetlərin məzmununu əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirmişdir. İqlim dəyişmələrinin sürətlənməsi, təbii ehtiyatlardan istifadənin intensivləşməsi, biomüxtəlifliyin azalması və ekoloji risklərin genişlənməsi iqtisadi inkişafın yalnız maliyyə nəticələri əsasında qiymətləndirilməsinin yetərli olmadığını göstərmişdir. Müasir iqtisadi siyasətdə artım göstəriciləri ilə yanaşı, resurs səmərəliliyi, ekoloji təhlükəsizlik, sosial rifah və institusional dayanıqlılıq da əsas qiymətləndirmə meyarları kimi çıxış edir. Bu şəraitdə iqtisadi fəallığın qorunması ilə ətraf mühitin mühafizəsi arasında tarazlığın təmin edilməsi dövlət idarəçiliyinin strateji vəzifələrindən birinə çevrilmişdir.

Turizm sektoru milli gəlirlərin formalaşmasına, məşğulluğun genişlənməsinə, regionların sosial-iqtisadi inkişafına və investisiya axınının stimullaşdırılmasına mühüm təsir göstərən sahələrdən biridir. Bununla yanaşı, turist axınının artması, mehmanxana və nəqliyyat infrastrukturunun genişlənməsi, enerji və su ehtiyatlarına tələbatın yüksəlməsi, tullantıların çoxalması və həssas ekosistemlər üzərində antropogen təzyiqin güclənməsi turizmin ekoloji nəticələrini daha da aktuallaşdırır. Bu ziddiyyət turizm siyasətində yalnız iqtisadi gəlirliliyə əsaslanan yanaşmanın məhdudluğunu göstərir və sektorun inkişafının iqtisadi, sosial və ekoloji məqsədlərin qarşılıqlı uzlaşdırılması əsasında idarə olunmasını tələb edir.

Davamlı turizmin formalaşdırılması yalnız ekoloji tələblərin müəyyən edilməsi ilə məhdudlaşmır. Turizm müəssisələrinin yaşıl texnologiyalara keçidi, enerji və su sərfiyyatının azaldılması, tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi, bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi və ekoloji sertifikatlaşdırmanın təşviqi mühüm maliyyə resursları tələb edir. Sahibkarlıq subyektlərinin bu istiqamətdə investisiya qərarları isə tətbiq edilən fiskal güzəştlərdən, subsidiyalardan, güzəştli maliyyələşdirmə imkanlarından, ekoloji ödənişlərdən və dövlət dəstəyi mexanizmlərindən birbaşa asılıdır. Buna görə yaşıl fiskal siyasət davamlı turizmin inkişafına xidmət edən ayrı-ayrı maliyyə tədbirlərinin məcmusu deyil, iqtisadi təşviqləri ekoloji məqsədlərlə əlaqələndirən kompleks dövlət tənzimləmə sistemi kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Yaşıl fiskal siyasətin mahiyyəti dövlət büdcəsinin gəlir və xərc alətlərindən istifadə etməklə iqtisadi subyektlərin ekoloji davranışına məqsədyönlü təsir göstərilməsindən ibarətdir. Vergi güzəştləri, diferensiallaşdırılmış vergi dərəcələri, məqsədli subsidiyalar, dövlət investisiyaları, güzəştli kreditlər, zəmanət mexanizmləri, ekoloji rüsumlar və yaşıl maliyyələşdirmə vasitələri turizm müəssisələrinin ekoloji modernləşməsini sürətləndirə bilər. Bununla belə, bu alətlərin səmərəliliyi onların ayrı-ayrılıqda tətbiqindən deyil, normativ-hüquqi tənzimləmə, institusional koordinasiya, sertifikatlaşdırma, monitoring və nəticələrin qiymətləndirilməsi mexanizmləri ilə vahid sistem daxilində əlaqələndirilməsindən asılıdır.

Azərbaycanın təbii landşaft müxtəlifliyi, əlverişli coğrafi mövqeyi, zəngin tarixi-mədəni irsi, müalicəvi və rekreasiya resursları, dağ, kənd, sahil və ekoloji turizm imkanları ölkədə davamlı turizmin inkişafı üçün geniş potensial formalaşdırır. Turizm sektorunun qeyri-neft iqtisadiyyatının prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilməsi, regionlarda infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi, yeni turizm marşrutlarının yaradılması və xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi bu sahənin dövlət siyasətindəki əhəmiyyətini göstərir. Bununla yanaşı, mövcud turizm inkişaf modelində ekoloji standartların fiskal stimullarla əlaqələndirilməsi, yaşıl investisiyaların maliyyələşdirilməsi, turizm müəssisələrinin ekoloji göstəricilər üzrə qiymətləndirilməsi və nəticələrə əsaslanan dövlət dəstəyi sisteminin qurulması hələ də tam institusional mexanizm səviyyəsində formalaşmamışdır.

Problemin elmi aktuallığı həm də ondan irəli gəlir ki, yaşıl fiskal siyasətə dair tədqiqatlarda vergi, büdcə, maliyyələşdirmə və ekoloji tənzimləmə alətləri çox vaxt birbirindən ayrı istiqamətlər kimi araşdırılır. Davamlı turizmə həsr olunmuş elmi əsərlərdə isə əsas diqqət təbii ehtiyatların qorunmasına, turizm destinasiyalarının idarə olunmasına, yerli icmaların iştirakına və ekoloji sertifikatlaşdırmaya yönəldilir. Yaşıl fiskal alətlərin turizm sektorunun iqtisadi, ekoloji və sosial nəticələrinə birgə təsirini, dövlət qurumları ilə sahibkarlıq subyektləri arasındakı funksional əlaqələri, maliyyələşdirmə mənbələrini, monitoring indikatorlarını və geribildirim mexanizmini vahid model daxilində birləşdirən yanaşmalar isə məhdud şəkildə təqdim olunur.

Mövcud elmi boşluq Azərbaycan şəraitində daha aydın görünür. Ölkənin turizm sektorunda fiskal təşviqlərin tətbiqi imkanları, yaşıl investisiyaların dəstəklənməsi, ekoloji sertifikatlaşdırmanın iqtisadi stimullarla əlaqələndirilməsi və dövlət siyasətinin nəticələrinin ölçülə bilən indikatorlarla qiymətləndirilməsi sistemli şəkildə araşdırılmamışdır. Eyni zamanda beynəlxalq təcrübədə tətbiq olunan mexanizmlərin Azərbaycanın institusional quruluşuna, büdcə imkanlarına, regional inkişaf xüsusiyyətlərinə və turizm müəssisələrinin maliyyə potensialına hansı formada uyğunlaşdırılması məsələsi də ayrıca elmi əsaslandırma tələb edir. Təqdim olunan tədqiqatın elmi problemi məhz bu nəzəri və tətbiqi boşluğun aradan qaldırılması ilə bağlıdır.

Tədqiqatın məqsədi yaşıl fiskal siyasətin davamlı turizmin inkişafına təsir mexanizmlərini nəzəri, müqayisəli və empirik müstəvidə qiymətləndirmək, Azərbaycan turizm sektorunun faktiki inkişaf göstəricilərini təhlil etmək və əldə olunan nəticələr əsasında ölkənin

institusional, iqtisadi və ekoloji xüsusiyyətlərinə uyğun elmi əsaslandırılmış müəllif modelini formalaşdırmaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün yaşıl fiskal siyasət və davamlı turizm anlayışlarının nəzəri məzmununun sistemləşdirilməsi, beynəlxalq təcrübənin vahid meyarlar üzrə müqayisəsi, Azərbaycan üzrə statistik göstəricilərin təhlili, fiskal və turizm göstəriciləri arasındakı əlaqələrin ekonometrik qiymətləndirilməsi, modelin struktur və funksional elementlərinin müəyyənəndirilməsi, həyata keçirilmə mərhələlərinin, məsul qurumların, maliyyələşdirmə mənbələrinin, monitoring indikatorlarının və risklərin idarə olunması mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması nəzərdə tutulur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi yaşıl fiskal siyasətin davamlı turizmə təsirini yalnız ayrı-ayrı vergi və maliyyə alətləri səviyyəsində deyil, institusional idarəetmə, fiskal təşviq, yaşıl maliyyələşdirmə, ekoloji transformasiya, monitoring və geribildirim bloklarını birləşdirən vahid sistem kimi əsaslandırmaqdan ibarətdir. Təklif edilən müəllif modeli mövcud yanaşmalardan struktur bütövlüyü, məsuliyyət bölgüsünün müəyyənəndirilməsi, ölçülə bilən nəticə indikatorlarının tətbiqi, mərhələli icra mexanizmi və fiskal qərarların faktiki nəticələr əsasında yenidən tənzimlənməsini təmin edən geribildirim əlaqəsi ilə fərqlənir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti yaşıl fiskal siyasət alətlərinin Azərbaycanın milli turizm strategiyasına inteqrasiyası, turizm müəssisələri üçün diferensiaslaşdırılmış stimulların hazırlanması, yaşıl layihələrin maliyyələşdirilməsi, ekoloji sertifikatlaşdırmanın genişləndirilməsi və dövlət dəstəyi tədbirlərinin nəticəyönümlü monitoring sisteminə bağlanması üçün tətbiqi əsasların formalaşdırılması ilə müəyyən olunur. Araşdırmanın nəticələri dövlət qurumları, turizm müəssisələri, maliyyə institutları, yerli icmalar və digər maraqlı tərəflər arasında funksional əməkdaşlığın qurulmasına, resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə və turizm sektorunun uzunmüddətli dayanıqlılığının təmin edilməsinə xidmət edə bilər.

Tədqiqat zamanı müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma, statistik təhlil və elmi ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir. Müxtəlif ölkələrin yaşıl fiskal siyasət təcrübəsi Azərbaycanın mövcud sosial-iqtisadi şəraiti ilə müqayisə olunmuş, rəsmi statistik məlumatlar və beynəlxalq təşkilatların hesabatları əsasında müəllif modeli formalaşdırılmışdır.

2. Yaşıl fiskal siyasətin və davamlı turizmin nəzəri əsasları

XXI əsrin əvvəllərindən etibarən davamlı inkişaf konsepsiyası beynəlxalq iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmiş və iqtisadi artımın ekoloji təhlükəsizlik, sosial rifah və resursların səmərəli idarə olunması prinsipləri ilə uzlaşdırılmasını nəzərdə tutan yeni inkişaf modelinin formalaşmasına zəmin yaratmışdır. İqlim dəyişmələrinin sürətlənməsi, təbii ehtiyatların tükənməsi, biomüxtəlifliyin azalması və antropogen təsirlərin güclənməsi ənənəvi iqtisadi inkişaf modelinin uzunmüddətli perspektivdə kifayət qədər dayanıqlı olmadığını göstərmişdir. Məhz buna görə beynəlxalq təşkilatlar və milli hökumətlər iqtisadi siyasətin ekoloji komponentinin gücləndirilməsini prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən etmişlər.

BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı yaşıl iqtisadiyyatı iqtisadi rifahın yüksəldilməsi ilə ekoloji risklərin və resurs çatışmazlığının minimuma endirilməsini təmin edən inkişaf modeli kimi xarakterizə edir ki, bu yanaşma sonrakı dövrdə bir çox ölkələrin fiskal və investisiya siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir [11].

Yaşıl fiskal siyasət həmin transformasiyanın maliyyə-iqtisadi əsasını təşkil edir. Elmi ədəbiyyatda bu anlayış dövlətin vergi, büdcə və maliyyə alətləri vasitəsilə iqtisadi subyektlərin davranışına təsir göstərərək ekoloji baxımdan məsuliyyətli fəaliyyətin stimullaşdırılması kimi izah olunur. Ənənəvi fiskal siyasət, əsasən, büdcə gəlirlərinin formalaşdırılması və makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə yönəldildiyi halda, yaşıl fiskal siyasət iqtisadi artım, sosial rifah və ekoloji təhlükəsizlik arasında tarazlığın yaradılmasını hədəfləyir. OECD ekspertləri qeyd edirlər ki, fiskal alətlərin düzgün kombinasiyası yaşıl investisiyaların həcmi artırmaqla yanaşı, resurs səmərəliliyini yüksəldir, innovasiyaları stimullaşdırır və iqtisadiyyatın uzunmüddətli rəqabət qabiliyyətini gücləndirir [9; 10].

Son illərdə davamlı turizm yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyasının praktik tətbiq sahələrindən biri kimi xüsusi əhəmiyyət qazanmışdır. Davamlı turizm yalnız turist axınının və turizm gəlirlərinin artırılmasına deyil, eyni zamanda təbii landşaftların qorunmasına, mədəni irsin mühafizəsinə, yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafına və ekoloji tarazlığın saxlanılmasına yönəlmiş kompleks idarəetmə modelidir. Bu yanaşmada iqtisadi səmərəlilik, sosial məsuliyyət və ekoloji təhlükəsizlik bir-birini tamamlayan komponentlər kimi qiymətləndirilir. UN Tourism tərəfindən hazırlanmış Davamlı Turizmin Ölçülməsi üzrə Statistik Çərçivədə də turizm fəaliyyətinin nəticələrinin yalnız iqtisadi göstəricilər əsasında deyil, həm də ekoloji və sosial indikatorlar vasitəsilə qiymətləndirilməsi tövsiyə olunur [12].

Müasir elmi tədqiqatlar göstərir ki, davamlı turizmin səmərəliliyi yalnız ekoloji məhdudiyyətlərin tətbiqindən deyil, həm də iqtisadi stimulların düzgün seçilməsindən asılıdır. Becken və Coghan hesab edirlər ki, turizmdə ekoloji transformasiya yalnız maarifləndirmə tədbirləri ilə məhdudlaşmamalı, iqtisadi motivasiya mexanizmləri və institusional dəyişikliklərlə dəstəklənməlidir [7]. Fennell və Garrod isə davamlı turizmin inkişafında ekoloji məsuliyyətin dövlət siyasəti, sahibkarlıq fəaliyyəti və cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqə əsasında formalaşdırılmasının vacibliyini vurğulayırlar [8]. Hər iki yanaşma ekoloji davranışın stimullaşdırılmasında fiskal alətlərin mühüm rol oynadığını göstərsə də, onların tədqiqatlarında yaşıl fiskal siyasətin vahid institusional modeli təqdim edilmir.

Ənənəvi turizm inkişaf modeli, əsasən, turist sayının artırılmasına və qısamüddətli iqtisadi gəlirlərin əldə edilməsinə üstünlük verdiyi halda, davamlı turizm konsepsiyası regionların təbii və mədəni potensialının uzunmüddətli qorunmasını strateji məqsəd kimi qəbul edir. Bu model çərçivəsində enerji səmərəliliyi, su ehtiyatlarından rəşional istifadə, tullantıların idarə olunması, bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi, yaşıl nəqliyyat, ekoloji sertifikatlaşdırma və yerli icmaların iqtisadi proseslərdə iştirakı qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçirilir. Nəticədə turizm sektoru yalnız gəlir yaradan iqtisadi fəaliyyət sahəsi deyil, həm də

regional inkişafın və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsində mühüm institusional mexanizm kimi çıxış edir.

Empirik tədqiqatların nəticələri də bu yanaşmanı təsdiqləyir. Zhong, Feng və Lin regional panel məlumatları əsasında göstərirlər ki, yaşıl maliyyələşdirmənin genişlənməsi turizm sektorunda ekoloji transformasiyanı sürətləndirir, resurslardan istifadənin səmərəliliyini artırır və müəssisələrin innovasiya fəallığını gücləndirir [16]. Xu, Weng və Guo isə turizmin inklüziv yaşıl inkişaf göstəricilərinin fiskal və institusional dəstək mexanizmləri ilə sıx əlaqəli olduğunu müəyyən etmişlər [15]. Bu nəticələr yaşıl fiskal siyasətin yalnız nəzəri konsepsiya deyil, praktik inkişaf aləti kimi qiymətləndirilməsinin elmi əsaslarını formalaşdırır.

Azərbaycan üçün də bu yanaşma xüsusi aktuallıq daşıyır. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”, “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Dayanıqlı Maliyyə üzrə Yol Xəritəsi və Yaşıl Taksonomiyası yaşıl iqtisadiyyat prinsiplərinin iqtisadi siyasətə integrasiyasını prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən etmişdir [1; 2; 5; 6]. Bununla yanaşı, mövcud normativ və strateji sənədlərdə yaşıl fiskal alətlərin davamlı turizmin inkişafına sistemli tətbiqini təmin edən vahid konseptual model formalaşdırılmamışdır.

Mövcud elmi yanaşmaların müqayisəli təhlili göstərir ki, beynəlxalq ədəbiyyatda yaşıl maliyyə, yaşıl iqtisadiyyat və davamlı turizm ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə kifayət qədər geniş araşdırılmışdır. Lakin fiskal təşviqlərin, institusional idarəetmənin, maliyyələşdirmə mexanizmlərinin, monitoring sisteminin və nəticələrin qiymətləndirilməsinin vahid model daxilində integrasiyası kifayət qədər işlənilməmişdir. Təqdim olunan tədqiqatın fərqləndirici cəhəti də məhz bu elmi boşluğun aradan qaldırılmasına yönəlmiş müəllif modelinin hazırlanmasıdır. Təklif olunan model mövcud yanaşmalardan fərqli olaraq fiskal alətləri, institusional koordinasiyanı, monitoring indikatorlarını, geribildirim mexanizmini və dövlət-biznes əməkdaşlığını vahid konseptual sistem daxilində birləşdirir və bu xüsusiyyətinə görə davamlı turizmin idarə olunmasına kompleks yanaşma təqdim edir.

3. Turizm sahəsində yaşıl fiskal siyasətin tətbiqi üzrə beynəlxalq təcrübə

Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi göstərir ki, yaşıl fiskal siyasətin turizm sektorunda tətbiqi müxtəlif ölkələrdə fərqli institusional modellər əsasında həyata keçirilsə də, onların ümumi məqsədi iqtisadi inkişafın ekoloji dayanıqlılıq prinsipləri ilə uzlaşdırılmasından ibarətdir. Müqayisəli təhlil bu tədqiqat çərçivəsində dörd əsas meyar üzrə aparılmışdır: tətbiq olunan fiskal alətlərin növləri, dövlətin institusional iştirak səviyyəsi, ekoloji nəticələrin əldə olunma mexanizmləri və turizm sektorunun rəqabət qabiliyyətinə göstərilən təsir. Məhz bu meyarlar müxtəlif ölkələrdə tətbiq olunan modellərin üstün və zəif tərəflərinin obyektiv qiymətləndirilməsinə, həmçinin onların Azərbaycanın sosial-iqtisadi və institusional xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması imkanlarının müəyyən edilməsinə şərait yaradır.

OECD və UN Tourism tərəfindən aparılmış araşdırmalar göstərir ki, yaşıl fiskal siyasətin ən yüksək nəticələri vergi güzəştləri, dövlət investisiyaları, yaşıl maliyyələşdirmə, ekoloji sertifikatlaşdırma və monitoring sistemləri qarşılıqlı əlaqədə tətbiq edildiyi hallarda əldə olunur. Ayrı-ayrı fiskal tədbirlərin tətbiqi müəyyən müsbət nəticələr versə də, onların vahid dövlət strategiyası çərçivəsində əlaqələndirilməsi resurslardan istifadənin səmərəliliyini yüksəldir, yaşıl investisiyaların həcmi artırır və turizm sektorunun uzunmüddətli dayanıqlığını gücləndirir [9; 10; 12].

Avropa İttifaqı yaşıl fiskal siyasətin sistemli tətbiqi baxımından ən inkişaf etmiş modellərdən birini formalaşdırmışdır. Avropa Yaşıl Kursunun həyata keçirilməsi nəticəsində ekoloji məqsədlər vergi siyasəti, investisiya proqramları və regional inkişaf strategiyaları ilə inteqrasiya olunmuşdur. Turizm müəssisələrinə enerji səmərəliliyinin yüksəldilməsi, bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi, su istehlakının azaldılması və tullantıların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi üçün vergi güzəştləri və məqsədli subsidiyalar təqdim edilir. Bu yanaşma ekoloji tədbirlərin sahibkarlıq üçün əlavə xərc deyil, uzunmüddətli iqtisadi üstünlük kimi qəbul edilməsinə şərait yaratmışdır.

Avropa ölkələrinin təcrübəsində mühüm elementlərdən biri ekoloji sertifikatlaşdırmanın fiskal stimullarla əlaqələndirilməsidir. OECD araşdırmalarına əsasən, ekoloji sertifikat əldə etmiş turizm müəssisələrinin investisiya fəallığı və bazar rəqabət qabiliyyəti digər müəssisələrlə müqayisədə daha yüksək olmuşdur [10]. Fennell və Garrod da oxşar nəticəyə gələrək göstərirlər ki, ekoloji məsuliyyət yalnız inzibati nəzarət vasitəsilə deyil, iqtisadi stimulların tətbiqi ilə daha davamlı nəticələr verir [8]. Bu baxımdan müəlliflərin mövqeləri bir-birini tamamlayır və fiskal təşviqlərin davamlı turizmin inkişafında əsas institusional vasitələrdən biri olduğunu təsdiqləyir.

Almaniya yaşıl fiskal siyasətin uzunmüddətli dövlət inkişaf strategiyasına inteqrasiyası baxımından xüsusi maraq doğurur. Burada vergi təşviqləri, güzəştli kreditlər və dövlət investisiya proqramları enerji səmərəliliyinin artırılması, karbon emissiyalarının azaldılması və ekoloji innovasiyaların tətbiqi istiqamətində kompleks şəkildə həyata keçirilir. Nəticədə mehmanxana təsərrüfatında enerji istehlakının optimallaşdırılması, alternativ enerji mənbələrinin istifadəsinin genişləndirilməsi və resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi təmin olunmuşdur. Almaniya modeli göstərir ki, fiskal siyasətin effektivliyi ayrı-ayrı güzəştlərin sayından deyil, onların vahid idarəetmə sistemi daxilində koordinasiyasından asılıdır.

Fransa və İtaliyanın təcrübəsi isə yaşıl fiskal siyasətin milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla fərqli istiqamətlərdə tətbiq oluna biləcəyini nümayiş etdirir. Fransada fiskal dəstək, əsasən, mehmanxana infrastrukturunun modernləşdirilməsinə və enerji səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldildiyi halda, İtaliyada tarixi-mədəni irsin qorunmasına xidmət edən investisiyaların stimullaşdırılması prioritet hesab olunur. Hər iki modelin müqayisəsi göstərir ki, fiskal siyasətin konkret alətləri fərqli olsa da, onların strateji məqsədi davamlı turizmin inkişafının təmin edilməsidir.

Skandinaviya ölkələrinin təcrübəsi yaşıl fiskal siyasətin daha geniş institusional yanaşma əsasında həyata keçirildiyini göstərir. İsveç, Norveç, Finlandiya və Danimarkada karbon emissiyalarının azaldılması, yaşıl nəqliyyatın inkişafı, bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi və ekoloji turizm marşrutlarının yaradılması vahid dövlət strategiyasının tərkib hissəsi kimi həyata keçirilir. Bu ölkələrdə fiskal alətlər yalnız sahibkarlıq subyektlərinin deyil, istehlakçı davranışının dəyişdirilməsinə də yönəldilmişdir ki, bu da yaşıl transformasiyanın davamlılığını təmin edən əsas amillərdən biri hesab olunur.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin təcrübəsi də xüsusi maraq doğurur. Zhong, Feng və Lin tərəfindən aparılmış panel tədqiqatı göstərmişdir ki, yaşıl maliyyələşdirmənin genişləndirilməsi turizm sektorunun ekoloji transformasiyasını sürətləndirir, müəssisələrin innovasiya fəallığını artırır və resurslardan istifadənin səmərəliliyini yüksəldir [16]. Xu, Weng və Guo isə müəyyən etmişlər ki, fiskal və institusional dəstəyin kompleks tətbiqi turizmin inklüziv yaşıl inkişaf göstəricilərinin yaxşılaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir [15]. Bu nəticələr beynəlxalq təcrübənin yalnız inkişaf etmiş dövlətlər üçün deyil, müxtəlif inkişaf səviyyəsinə malik ölkələr üçün də aktual olduğunu təsdiq edir.

Aparılmış müqayisəli təhlil göstərir ki, müxtəlif ölkələrdə tətbiq olunan fiskal alətlər forma və miqyas baxımından fərqlənsə də, onların effektivliyini müəyyən edən əsas amillər eynidir. Bunlara fiskal təşviqlərin uzunmüddətli dövlət strategiyası ilə əlaqələndirilməsi, institusional koordinasiya, nəticəyönümlü monitorinq sistemi, yaşıl maliyyələşdirmə mexanizmləri və ekoloji göstəricilər əsasında qiymətləndirmə daxildir. Məhz bu elementlər turizm sektorunun dayanıqlı inkişafını təmin edən əsas institusional mexanizmlər kimi çıxış edir.

Azərbaycan üçün beynəlxalq təcrübənin əsas praktik əhəmiyyəti xarici modellərin mexaniki şəkildə tətbiq edilməsində deyil, onların səmərəliliyi sübut olunmuş elementlərinin milli iqtisadiyyatın institusional, hüquqi və maliyyə xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmasındadır. Müqayisəli təhlilin nəticələri göstərir ki, vergi təşviqləri, yaşıl investisiya mexanizmləri, ekoloji sertifikatlaşdırma, monitorinq indikatorları və dövlət-biznes əməkdaşlığı vahid sistem daxilində tətbiq edildikdə daha yüksək nəticələr əldə olunur. Məhz bu nəticələr növbəti bölmədə təqdim olunan müəllif modelinin formalaşdırılmasının nəzəri və metodoloji əsasını təşkil edir.

4. Azərbaycanda davamlı turizm üçün müəllif modelinin formalaşdırılması

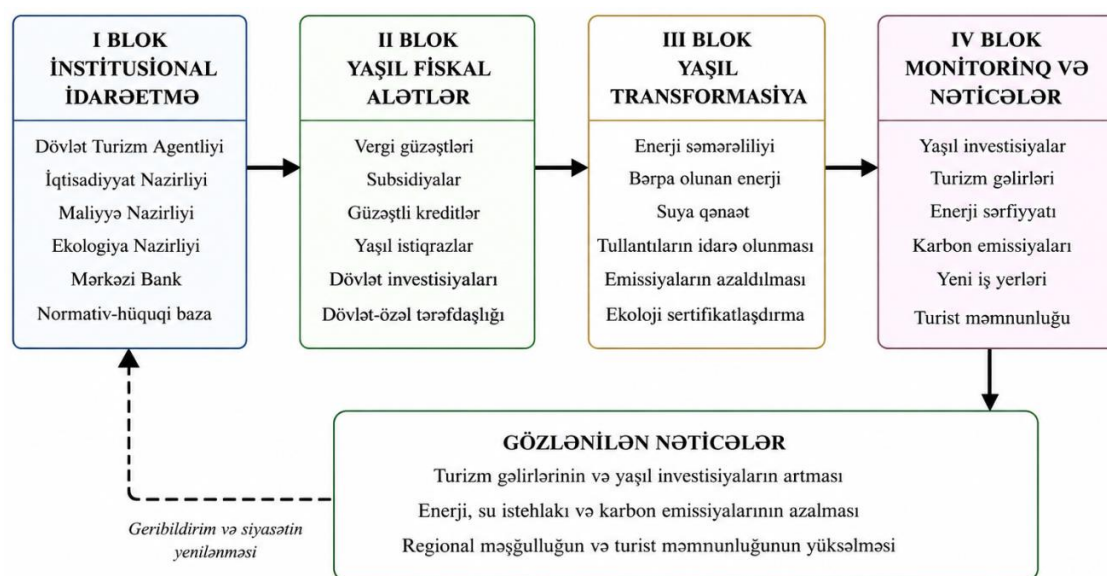
Son illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən sosial-iqtisadi islahatlar çərçivəsində iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi dövlət siyasətinin əsas strateji istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilmişdir. Bu siyasətdə qeyri-neft sektorunun inkişafı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və turizm sənayesi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması, regionların balanslı inkişafının təmin olunması, məşğulluğun genişləndirilməsi və ixrac potensialının yüksəldilməsi baxımından prioritet sahələrdən biri hesab olunur.

Azərbaycan zəngin təbii landşaftları, biomüxtəlifliyi, əlverişli coğrafi mövqeyi, zəngin tarixi-mədəni irsi və müxtəlif iqlim qurşaqları hesabına davamlı turizmin inkişafı üçün geniş potensiala malikdir. Son illər turizm infrastrukturunun müasirləşdirilməsi, yeni turizm marşrutlarının yaradılması, xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi və regionların investisiya cəlb edilişinin artırılması istiqamətində mühüm nəticələr əldə edilmişdir. Bununla yanaşı, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları göstərir ki, turizm sektorunun inkişaf dinamikasına baxmayaraq, yaşıl transformasiyanı sistemli şəkildə stimullaşdıran fiskal mexanizmlər hələ tam formalaşmamışdır [3; 4].

Beynəlxalq təşkilatların və müasir elmi tədqiqatların nəticələri göstərir ki, davamlı turizmin inkişafı yalnız infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi ilə məhdudlaşmır. OECD, UN Tourism və Dünya Bankının yanaşmalarına əsasən, yüksək nəticələr yalnız fiskal stimullar, institusional koordinasiya, yaşıl maliyyələşdirmə, monitoring sistemi və ekoloji qiymətləndirmə mexanizmləri qarşılıqlı əlaqədə tətbiq olunduğu hallarda əldə edilir [9; 10; 12; 13; 14]. Bununla belə, aparılmış ədəbiyyat təhlili göstərir ki, mövcud tədqiqatlarda yaşıl fiskal siyasətin davamlı turizmin inkişafına təsirini vahid konseptual idarəetmə modeli çərçivəsində izah edən universal yanaşma təqdim edilməmişdir. Əksər müəlliflər fiskal alətləri, yaşıl maliyyəni, institusional idarəetməni və monitoring mexanizmlərini ayrı-ayrılıqda araşdırmış, lakin onların qarşılıqlı funksional əlaqəsini vahid sistem kimi əsaslandırmamışlar [7; 8; 15; 16].

Məhz bu elmi boşluq təqdim olunan müəllif modelinin hazırlanmasını zəruri etmişdir. Təklif olunan konseptual model beynəlxalq təcrübənin müqayisəli təhlili, Azərbaycanın institusional xüsusiyyətləri və milli inkişaf prioritetləri əsasında formalaşdırılmışdır. Model yaşıl fiskal siyasətin ayrı-ayrı tədbirlər toplusu deyil, qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərən inteqrasiya olunmuş idarəetmə sistemi olduğunu əsaslandırır. Onun fərqləndirici xüsusiyyəti fiskal tənzimləmə, yaşıl maliyyələşdirmə, institusional koordinasiya, ekoloji transformasiya və nəticəyönümlü monitoring mexanizmlərinin vahid idarəetmə platformasında birləşdirilməsindən ibarətdir.

Müəllif modeli sistem yanaşmasına əsaslanır və onun daxili strukturu dörd funksional blokdan təşkil olunmuşdur. Birinci blok institusional-idarəetmə mühitini əhatə edir və normativ-hüquqi baza, dövlət tənzimlənməsi, strateji planlaşdırma, məsul dövlət qurumları və monitoring mexanizmləri arasında qarşılıqlı əlaqəni təmin edir. İkinci blok yaşıl fiskal alətlər sistemini əhatə edir və vergi güzəştləri, məqsədli subsidiyalar, dövlət investisiyaları, güzəştli kreditlər, dövlət-özəl tərəfdaşlığı və yaşıl maliyyə mexanizmləri vasitəsilə ekoloji məsuliyyətli investisiyaların stimullaşdırılmasına xidmət edir. Üçüncü blok turizm müəssisələrinin ekoloji transformasiyasını əhatə edir və enerji səmərəliliyinin yüksəldilməsi, bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi, su ehtiyatlarından səmərəli istifadə, tullantıların idarə olunması, karbon emissiyalarının azaldılması və ekoloji sertifikatlaşdırma proseslərini özündə birləşdirir. Dördüncü blok isə monitoring və geribildirim sistemidir. Bu blok iqtisadi, sosial və ekoloji göstəricilər əsasında modelin nəticələrinin qiymətləndirilməsini, əldə olunmuş nəticələrin təhlilini və fiskal siyasətin davamlı şəkildə təkmilləşdirilməsini təmin edir.

Şəkil 1. Azərbaycanda davamlı turizm üçün yaşıl fiskal siyasətin müəllif modeli

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Şəkil 1-də təqdim olunan konseptual model yaşıl fiskal siyasətin ayrı-ayrı iqtisadi alətlər toplusu olmadığını, əksinə, qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərən institusional sistem olduğunu nümayiş etdirir. Modeldə bütün funksional bloklar ardıcıl idarəetmə zənciri formasında birləşdirilmişdir. Dövlət tərəfindən qəbul edilən normativ-hüquqi qərarlar və fiskal stimullar yaşıl investisiyaların həcminə təsir göstərir, investisiyalar turizm müəssisələrinin ekoloji transformasiyasını sürətləndirir, həyata keçirilən tədbirlərin nəticələri isə monitoring sistemi vasitəsilə qiymətləndirilərək yenidən fiskal siyasətin təkmilləşdirilməsinə istiqamətləndirilir. Beləliklə, model qapalı geribildirim dövrəsi əsasında işləyən idarəetmə mexanizmi kimi çıxış edir və onun əsas üstünlüyü məhz institusional, maliyyə və ekoloji komponentlərin vahid konseptual sistemdə integrasiyasından ibarətdir.

Təklif olunan modelin tətbiqi ilk növbədə fiskal stimulların məqsədyönlü şəkildə diferensiallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu yanaşmada dövlət dəstəyi bütün turizm müəssisələrinə eyni həcmdə deyil, onların ekoloji fəaliyyət göstəricilərindən, yaşıl texnologiyaların tətbiq səviyyəsindən və resurslardan istifadə səmərəliliyindən asılı olaraq həyata keçirilir. Belə diferensial yanaşma fiskal təşviqlərin ünvanlılığını artırmaqla yanaşı, sahibkarlıq subyektləri arasında sağlam rəqabət mühitinin formalaşmasına, ekoloji innovasiyaların sürətlə yayılmasına və dövlət maliyyə resurslarından daha səmərəli istifadəyə imkan verir.

Model çərçivəsində vergi güzəştlərinin tətbiqi yalnız maliyyə yükünün azaldılması vasitəsi kimi deyil, turizm sektorunda struktur dəyişikliklərini stimullaşdıran iqtisadi mexanizm kimi qiymətləndirilir. Enerji səmərəli avadanlıqların quraşdırılması, günəş və külək enerjisindən istifadə, su ehtiyatlarına qənaət edən texnologiyaların tətbiqi, tullantıların

çeşidlənməsi və təkrar emal sistemlərinin yaradılması istiqamətində investisiya qoyan müəssisələr üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi yaşıl investisiyaların geriödəmə müddətini azaldır, investisiya risklərini minimuma endirir və ekoloji modernləşmənin iqtisadi cəhətdən cəlbediciliyini artırır. OECD araşdırmaları göstərir ki, məhz belə fiskal təşviqlər uzunmüddətli perspektivdə dövlət büdcəsinə əlavə yük yaratmadan özəl investisiyaların həcmi artırmağa imkan verir [9; 10].

Müəllif modelində xüsusi yer tutan istiqamətlərdən biri ekoloji sertifikatlaşdırmanın fiskal mexanizmlərlə inteqrasiyasıdır. Mövcud beynəlxalq təcrübə göstərir ki, ekoloji sertifikatlar müəssisələrin bazar nüfuzunu yüksəltməklə yanaşı, turistlərin seçim davranışına da əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu səbəbdən modeldə ekoloji sertifikat əldə etmiş mehmanxanaların, turizm komplekslərinin və digər xidmət müəssisələrinin güzəştli kreditlərdən, investisiya subsidiyalarından və vergi stimullarından prioritet qaydada istifadə etməsi nəzərdə tutulur. Belə yanaşma ekoloji standartların könüllü tətbiqini sürətləndirir və yaşıl idarəetməni sahibkarlar üçün iqtisadi baxımdan daha cəlbedici edir.

Modelin mühüm komponentlərindən biri yaşıl maliyyələşdirmə mexanizmlərinin genişləndirilməsidir. Bu istiqamətdə dövlət büdcəsi və özəl kapitalın qarşılıqlı fəaliyyətinə əsaslanan maliyyə mexanizmlərinin tətbiqi məqsəduyğun hesab olunur. Güzəştli kreditlər, dövlət zəmanətləri, investisiya subsidiyaları, yaşıl istiqrazlar və dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizmləri xüsusilə yüksək turizm potensialına malik regionlarda ekoloji infrastrukturun formalaşdırılmasına, sahibkarlığın inkişafına və yeni iş yerlərinin yaradılmasına mühüm töhfə verə bilər. Dünya Bankının qiymətləndirmələri də göstərir ki, yaşıl maliyyə alətlərinin genişləndirilməsi iqtisadi artımla ekoloji dayanıqlılıq arasında tarazlığın təmin edilməsində mühüm rol oynayır [13; 14].

Model yalnız maliyyə və fiskal tədbirlərlə məhdudlaşmır. Onun effektivliyi institusional koordinasiya səviyyəsindən də birbaşa asılıdır. Bu baxımdan Dövlət Turizm Agentliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı və yerli icra hakimiyyəti orqanları arasında vahid koordinasiya mexanizminin yaradılması zəruri hesab edilir. Hər bir qurumun funksiyalarının dəqiq müəyyənləşdirilməsi, məlumat mübadiləsinin rəqəmsal platforma üzərindən həyata keçirilməsi və qərarların monitoring nəticələrinə əsasən qəbul edilməsi modelin idarəetmə səmərəliliyini artırır.

Modelin nəticələrinin qiymətləndirilməsi məqsədilə monitoring sistemi iqtisadi, ekoloji və sosial indikatorlar əsasında formalaşdırılmışdır. İqtisadi indikatorlara yaşıl investisiyaların həcmi, turizm gəlirlərinin artım tempi, yaşıl maliyyə alətlərindən istifadə edən müəssisələrin sayı və turizm sektorunda yaradılmış yeni iş yerləri daxildir. Ekoloji indikatorlar enerji istehlakının azalması, karbon emissiyalarının azaldılması, su sərfiyyatının optimallaşdırılması, tullantıların təkrar emal səviyyəsi və ekoloji sertifikatlaşdırılmış müəssisələrin xüsusi çəkisi ilə müəyyən edilir. Sosial indikatorlar isə regionlarda məşğulluğun artımı, yerli əhəlinin turizm

fəaliyyətində iştirak səviyyəsi, xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi və turist məmnunluğunun artırılması kimi göstəricilərlə qiymətləndirilir.

Model mərhələli tətbiq prinsipi əsasında hazırlanmışdır. Birinci mərhələdə pilot layihələrin seçilmiş turizm regionlarında həyata keçirilməsi, ikinci mərhələdə fiskal stimulların və yaşıllıq maliyyə mexanizmlərinin ölkə üzrə genişləndirilməsi, üçüncü mərhələdə isə monitoring sisteminin nəticələri əsasında fiskal siyasətin davamlı təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu yanaşma tətbiq olunan mexanizmlərin effektivliyinin qiymətləndirilməsinə, mümkün institusional risklərin vaxtında müəyyən edilməsinə və onların minimuma endirilməsinə imkan yaradır.

Beləliklə, təklif olunan müəllif modeli mövcud beynəlxalq yanaşmalardan fərqli olaraq yaşıllıq fiskal siyasətin institusional, maliyyə, ekoloji və monitoring komponentlərini vahid funksional sistem çərçivəsində birləşdirir. Modelin əsas elmi yeniliyi fiskal təşviqlərin, yaşıllıq maliyyələşdirmənin, dövlət idarəetməsinin və nəticəyönümlü monitoring mexanizminin qarşılıqlı əlaqəsinin konseptual şəkildə əsaslandırılmasından ibarətdir. Bu xüsusiyyət modelin Azərbaycanın mövcud sosial-iqtisadi şəraitinə uyğunlaşdırılmasına, davamlı turizmin inkişafına sistemli yanaşmanın formalaşdırılmasına və yaşıllıq fiskal siyasətin praktik tətbiq imkanlarının genişləndirilməsinə xidmət edir.

Təklif olunan modelin tətbiqi zamanı institusional koordinasiyanın yetərli səviyyədə olmaması, maliyyə resurslarının məhdudluğu və yaşıllıq investisiyaların ilkin mərhələdə aşağı aktivliyi müəyyən çətinliklər yarada bilər. Bununla yanaşı, monitoring mexanizminin gücləndirilməsi, dövlət və özəl sektor arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi həmin risklərin minimuma endirilməsinə imkan verir.

Modelin tətbiqi mərhələli şəkildə həyata keçirilə bilər. İlkin mərhələdə fiskal təşviq mexanizmlərinin pilot regionlarda sınaqdan keçirilməsi, növbəti mərhələdə isə uğurlu nəticələr əsasında onların ölkə üzrə genişləndirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur. Monitoring nəticələrinin mütəmadi qiymətləndirilməsi modelin davamlı təkmilləşdirilməsini təmin edəcəkdir.

Nəticə. Azərbaycanda davamlı turizmin inkişafı ekoloji tələblərin, iqtisadi maraqların və sosial prioritetlərin vahid siyasət çərçivəsində uzlaşdırılmasını tələb edir. Aparılmış təhlil göstərir ki, turizm sektorunda yaşıllıq transformasiyanın yalnız inzibati tələblər və ekoloji məhdudiyyətlər vasitəsilə həyata keçirilməsi kifayət deyil. Bu prosesin fiskal təşviqlər, məqsədli maliyyələşdirmə, güzəştli kredit mexanizmləri, yaşıllıq investisiyalar və nəticəyönümlü monitoring sistemi ilə dəstəklənməsi zəruridir.

Təklif edilən müəllif modeli institusional idarəetmə, yaşıllıq fiskal alətlər, turizm müəssisələrinin ekoloji transformasiyası və nəticələrin monitoringi arasında qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanır. Modelin fərqləndirici xüsusiyyəti ayrı-ayrı fiskal tədbirlərin mexaniki məcmusunu deyil, dövlət qurumları, maliyyə institutları, turizm müəssisələri və yerli icmalar arasında

əlaqələndirilmiş fəaliyyət mexanizmini nəzərdə tutmasıdır. Bu yanaşma fiskal dəstəyin konkret ekoloji və sosial nəticələrlə əlaqələndirilməsinə imkan verir.

Vergi güzəştlərinin, subsidiyaların və güzəştli maliyyələşdirmənin enerji səmərəliliyi, su ehtiyatlarından qənaətlə istifadə, tullantıların azaldılması, bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi və ekoloji sertifikatlaşdırma göstəriciləri əsasında təqdim edilməsi məqsədəuyğundur. Belə mexanizm dövlət maliyyə resurslarının daha səmərəli bölüşdürülməsinə, turizm müəssisələrinin ekoloji məsuliyyətinin yüksəldilməsinə və yaşıl investisiyaların genişləndirilməsinə şərait yarada bilər.

Modelin tətbiqi nəticəsində turizm sektorunun rəqabət qabiliyyətinin güclənməsi, resurs istehlakının və karbon emissiyalarının azalması, regionlarda məşğulluğun genişlənməsi, xidmət keyfiyyətinin yüksəlməsi və yerli icmaların iqtisadi proseslərdə iştirakının artması gözlənilir. Modelin səmərəliliyi yaşıl investisiyaların həcmi, ekoloji sertifikatlaşdırılmış müəssisələrin payı, enerji və su sərfiyyatının azalması, təkrar emal göstəriciləri, yaradılan iş yerlərinin sayı və turist məmnunluğu kimi ölçülə bilən indikatorlar vasitəsilə qiymətləndirilə bilər.

Təklif olunan yanaşmanın ilkin mərhələdə seçilmiş turizm regionlarında pilot qaydada sınaqdan keçirilməsi, əldə olunan nəticələr əsasında isə ölkə səviyyəsində genişləndirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur. Dövlət, özəl sektor və yerli icmalar arasında koordinasiyanın təmin edilməsi müəllif modelinin praktik nəticəliliyini artıraraq Azərbaycanda ekoloji dayanıqlı, iqtisadi baxımdan səmərəli və sosial məsuliyyətli turizm sisteminin formalaşmasına töhfə verə bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlər, 2021, Bakı.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 22 iyul tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası, 2022, Bakı.
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2025), Azərbaycanda turizm. Statistik məcmuə. Bakı.
4. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2025), Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2025. Bakı.
5. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı (2023), Dayanıqlı maliyyə üzrə yol xəritəsi (2023-2026). Bakı.
6. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı (2025), Yaşıl taksonomiya. Bakı.
7. Becken S., Coghlan A. (2024), Knowledge alone won't fix it: Building regenerative literacy. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.32, No.2, 385-401.
8. Fennell D.A., Garrod B. (2022), Seeking a deeper level of responsibility for inclusive ecotourism duty and the pinnacle of practice. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.30, No.6, 1403-1422.

9. OECD (2026), OECD Tourism Trends and Policies 2026. Paris.
10. OECD (2024), Creating Economic Prosperity through Inclusive and Sustainable Tourism. Paris.
11. United Nations Environment Programme (2011), Green economy report: Towards a green economy. Nairobi.
12. UN Tourism (2024), Statistical framework for measuring the sustainability of tourism. Madrid.
13. World Bank (2023), Azerbaijan country climate and development report. Washington.
14. World Bank (2025), Azerbaijan country partnership framework FY25-29. Washington.
15. Xu T., Weng G., Guo W. (2024), Coupling coordination analysis of China's tourism inclusive green growth system and its dynamic evolution. Sustainability, Vol.16, No.23, 10354.
16. Zhong Z., Feng Y., Lin J. (2023), Impact of green finance on the green transformation of tourism: Evidence from regional panel data. Environmental Science and Pollution Research.
17. Barbier E.B. (2020), The green economy Post COVID-19. Oxford Review of Economic Policy, Vol.36, S770-S785.